

## References

1. Apinyan H. Modern folklore of Lernakert village [*Lernakert gyughi ardi banahyusutyuny*]. Shirak's historical and cultural heritage 6th Republican Conference. Gyumri. 2004. P. 104-107. (in Armenian).
2. Apinyan H. Observations on the problem of the study of Shirak's folk music [*Ditarkumner Shiraki zhoghovrdakan yerazhshtut'yan usumnasirut'yan khndri shurj*]. Shirak's historical and cultural heritage 7th Republican Conference. Gyumri. 2007. P. 234-236. (in Armenian).
3. Brutyan M. Armenian folk music composition [*Armenian folk music composition*]. Yerevan. «Amrotc grup». 255 p.. (in Armenian).
4. Komitas Vardapet *Articles and studies* [*Hodvatsner yev usumnasirutyunner*]. Book I. «Sargis Khachents». Yerevan. 2005. 517 p.. (in Armenian).
5. Harutyunyan L. Field work materials [*Dashtayin ashkhatankayin nyuter*]. Notebook 1. 2018. (in Armenian).
6. Harutyunyan L. Field work materials [*Dashtayin ashkhatankayin nyuter*]. Notebook 2. 2019. (in Armenian).

### Տեղեկություններ հեղինակի մասին

**Լուսինե Ռուդիկի Հարությունյան**, դասախոս, Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի Գյումրու մասնաճյուղ,  
Հայաստանի Հանրապետություն  
E-mail: [lusineharutyunyan74@mail.ru](mailto:lusineharutyunyan74@mail.ru), **Orcid:** 0000-0003-4311-7033

### Information about the author

**Lusine Harutyunyan Rudik**, Lecturer, Gyumri Branch of Yerevan State Conservatory after Komitas,  
Republik of Armenia  
E-mail: [lusineharutyunyan74@mail.ru](mailto:lusineharutyunyan74@mail.ru), **Orcid:** 0000-0003-4311-7033

### Информация об авторе

**Лусине Рудиковна Арутюнян**, преподаватель, Гюмрийский филиал Ереванской государственной консерватории им. Комитаса,  
Республика Армения  
E-mail: [lusineharutyunyan74@mail.ru](mailto:lusineharutyunyan74@mail.ru), **Orcid:** 0000-0003-4311-7033

## ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԵՐԳԸ ՈՐՊԵՍ ՇԻՐԱԿԻ ՔՆԱՐԱԿԱՆ ԲԱՆԱՀՅՈՒՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅՈՒՆ ՏԵՍԱԿ՝

### *Հասմիկ Մապիկյան*

ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն,  
Շիրակի պետական համալսարան

### *Շուշան Նիկողոսյան*

ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

### Ամփոփում

Նախաբան. Հոդվածը նվիրված է քնարական բանահյուսության տեսակներից մեկի՝ աշխատանքային երգի ուսումնասիրությանը: Յուրաքանչյուր ազգագրական տարածաշրջան ունի աշխատանքի երգաստեղծման և պահպանման ուրույն տարբերակ՝ որոշ ընդհանրություններով: Շիրակ աշխարհը բնորոշվում է աշխատանքային գանազան երգերով: Մեթոդներ և նյութեր. Պատմահամեմատական և հարցման մեթոդներով ենք վերլուծել Շիրակի աշխատանքային երգատեսակին առնչվող թե՛ արխիվային, թե՛ մեր գրառած նյութերը: Վերլուծություն. Աշխատանքային երգերը վերլուծելիս ուշադրության կենտրոնում են եղել երգի տեքստի լեզվական ու բովանդակային առանձնահատկությունները: Շիրակի աշխատանքային երգերը բանահյուսական այլ երգատեսակների հետ ունեն ընդհանրություններ բովանդակային ու արտահայտման մակարդակներում:

Արդյունքներ. Շիրակի աշխատանքային երգը որոշ առումով կենցաղավարումից դուրս է, որը մեր ժամանակներում պայմանավորված է գեղջկական աշխատուժի բացակայությամբ: Սույն հոդվածով գիտական շրջանառության մեջ ենք դնում ԳԱԱ հնագիտության և ազ-

<sup>1</sup> Հետազոտությունը իրականացվել է ՀՀ Գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ՝ 21T-6B027 ծածկագրով «Շիրակի հայոց բանահյուսական մշակույթը» գիտական թեմայի և 22YR-6B030 «Շիրակի մանկական բանահյուսությունը» գիտական թեմայի շրջանակներում:

գագրության ինստիտուտի արխիվային նյութերը (բանահավաքներ՝ Համլետ Մովսիսյան, Ստեփան Խաչատրյան):

**Բանալի բառեր՝** Շիրակ, տարբերակ, աշխատանքային երգ, տեքստ, լեզվական ուսումնասիրություն, դարձվածային միավոր, արխիվային

## WORK SONG AS A STABLE TYPE OF SHIRAK'S LYRICAL FOLKLORE

**Hasmik Matikyan**

Shirak Center for Armenological Studies NAS RA  
State University of Shirak

**Shushan Nikoghosyan**

Shirak Center for Armenological Studies NAS RA  
Republic of Armenia

### Abstract

**Introduction:** The article is devoted to the study of one of the types of lyrical folklore - a working song. Each ethnographic region has a unique way of creating and preserving work songs, with some commonalities. The Shirak world is characterized by various working songs. **Methods and materials:** Using historical-comparative and survey methods, we have analyzed both archival and our written materials related to Shirak working song. **Analysis:** When analyzing work songs, the focus was on the linguistic and content features of the song text. Shirak's work songs have common features with other folk songs at the level of content and expression. **Results:** Shirak's work song is in some way out of everyday life, which in our time is due to the lack of rural labor. In this article, we put some archival materials into scientific circulation (Institute of Archaeology and Ethnography NAS RA, collectors: Hamlet Movsisyan, Stepan Khachatryan).

**Key words:** Shirak, variant, work song, text, linguistic study, phraseological unit, archival

## ТРУДОВАЯ ПЕСНЯ КАК УСТОЙЧИВЫЙ ТИП ЛИРИЧЕСКОГО ФОЛЬКЛОРА ШИРАКА

**Асмик Матикян**

Ширакский центр арменоведческих исследований НАН РА  
Ширакский государственный университет

**Шушан Никогосян**

Ширакский центр арменоведческих исследований НАН РА  
Республика Армения

### Аннотация:

**Введение:** Статья посвящена изучению одного из видов лирического фольклора - рабочей песни. Каждый этнографический регион имеет уникальный способ создания и сохранения рабочих песен с некоторыми общими чертами. Ширакский мир характеризуется разнообразными рабочими песнями. **Методы и материалы:** Используя историко-сравнительный и обзорный методы, мы проанализировали как архивные, так и наши письменные материалы, связанные с рабочей песней Ширака. **Анализ:** При анализе трудовых песен в центре внимания оказались языковые и содержательные особенности песенного текста. Рабочие песни Ширака имеют общие черты с другими фольклорными песнями на уровне содержания и выражения. **Результаты:** Рабочая песня Ширака находится в некотором роде вне быта, что в наше время обусловлено отсутствием сельской рабочей силы. Настоящей статьей мы вводим в научный оборот архивные материалы Института археологии и этнографии НАН (собиратели: Гамлет Мовсисян, Степан Хачатрян).

**Ключевые слова:** Ширак, вариант, песня, текст, лингвистическое исследование, фразеологизм, архив

**ՆԱԽԱԲԱՆ.** Աշխատանքային երգը՝ որպես ոչ նյութական մշակութային ժառանգության առանցքային բաղադրիչ, հյուսվում է աշխատանքի կատարման ընթացքում: Տարբեր ժողովուրդների կենցաղում աշխատանքային երգն ունի ինքնատիպ նկարագիր:

Աշխատանքային կյանքին նվիրված գիտաժողովներ են անցկացվում Հայաստանում և արտերկրում աշխատանքային երգը կենսունակ դարձնելու համար:

Որպես շոշափելի արդյունք նշենք 2018թ. Մեծ Բրիտանիայում կայացած *Աշխատանքային կյանք, հավատարմություն, սովորույթներ, ծեսեր, բանավոր պատումներ* խորագրով միջազգային գիտաժողովը, որի ընթացքում ներկայացրել ենք *Օրորոցայինը որպես աշխատանքային երգատեսակ* թեմայով զեկուցումը: Մեր տեսադաշտում է եղել անգլալեզու և հայ բանահյուսական օրորոցայինները և աշխատանքային երգերը: Ընդգծել ենք լեզվական այն ընդհանրությունները, որոնք բնորոշ են վերոնշյալ երգատեսակներին:

Առանձնացրել ենք այն օրորոցային տեքստերը, որոնք սերմանում են աշխատասիրություն, աշխատանքի նկատմամբ հատուկ վերաբերմունք:

Ա. Ղանալանյանը *Հայ շինականի աշխատանքի յերգերը* գրքում ներկայացնում է աշխատանքի երգերի տեսակները՝ նշելով. «Աշխատանքի յերգի յուրաքանչյուր յենթատեսակ հորջորջվում է տվյալ աշխատանքի, այդ աշխատանքի գործիքի, աշխատավոր մարդու և արտադրական այլ և այլ առարկաների ու պարագաների անունով. ա) դաշտային աշխատանքի յերգեր, բ) առտնին աշխատանքի յերգեր»:

Անվանի հայագետը *դաշտային աշխատանքի երգեր* շարքում առանձնացնում է. *վարին կամ հերկին զուգակցող մելոդիաները՝ արորի ու գութանի յերգերը կամ հոռովելները, հունձի կամ հնձվորի, սայլի կամ սայլվորի, կալի կամ կալվորի յերգերը, քաղհանի, չանաքի, այգեկուծի և խաշնարածի յերգերը, առտնին աշխատանքի երգեր* շարքում ընդգրկելով յերկանիք, սանդի, սանդերքի, ճախարակի, խնոցու, կով ու կթի, կտավագործի և այլնի երգերը [3]:

Աշխատանքային երգը՝ որպես քնարական բանահյուսության առանցքային տեսակ, կենցաղավարում է Շիրակում: Ըստ հայտնի բա-

նագետ Ս. Հարությունյանի՝ աշխատանքային որոշ երգեր պատկանում են քնարական սեռին. քնարական ստեղծագործություններում կան որոշ չափով նկարագրական, սյուժետային տարրեր, բայց դրանք ունեն ոչ թե ինքնուրույն, օբյեկտիվ արժեք, այլ ծառայում են քնարական հերոսի հոգեվիճակի, տրամադրությունների, զգացումների ու ձգտումների բացահայտմանը, կոնկրետացմանը, դրանց բնական և սոցիալական միջավայրի հետ ունեցած կապի որոշարկմանը [4]:

Մեր ուսումնասիրության շրջագծում քնարական հերոսը աշխատող շիրակցին է՝ իր երգով, աշխատանքի նկատմամբ ունեցած դրական վերաբերմունքով և հողից ստացած կենսաուժով:

Աշխատանքին նվիրված ժողովրդական շատ երգերից Շիրակում առավել հայտնի է *Հորովելը*, որը աշխատանքի բացառիկ գովք է.

*Հորովել, առ հորովել,  
Քշի, քշի, խոփիդ մափաղ,  
Առ հորովել,  
Առ հորովել:*

(ՀԱԻ ԲԱ, Համլետ Մովսիսյանի արխիվ, ասացող՝ Բալասան Կարապետյան, Գեղանիսպ)

Ավելին՝ նշված երգատեսակը արդի ժամանակներում առավել կենսունակ է Շիրակի հարսանեկան միջավայրում. միջավայրային փոփոխություն է տեղի ունենում, դաշտային աշխատանքային միջավայրից անցում դեպի կյանքի մեկ այլ կենսափուլ՝ հարսանիք:

Ինչպես Շիրակի տարբեր համայնքներում, այնպես էլ Հայաստանի ազգագրական այլ շրջաններում, աշխատասիրությունը սերմանվում է դեռևս օրոցքից՝ թեմատիկ զարգացում ունենալով մանկական խաղերում, խաղերգերում և այլն /Այիգ, այիգ բալա ջան, իմ թասիբով բալա ջան, իմ աշխատող տղա ջան/:

Ուշագրավ է այն, որ մեծ թիվ են կազմում այն դարձվածքային միավորները, որոնք գրառել ենք Շիրակի մարզի տարբեր համայնքներից. աշխատանքային գործընթացը նկարագրելիս բանասացները օգտագործում էին ժողովրդական դարձվածքներ, առախ-ասացվածքներ, որոնց միջոցով արտահայտում էին տվյալ աշխատանքի կարևո-

րությունը.. սանդ ծեծողին դըխկ էնել- այսինքն, ձևացնել, թե գործ է կատարվում, սանդ օր զարգել են, ձեն է էկել կամ էլ ծեծողն է ձեն հանե. ով օր գործ չի էնել կամ էշի պես աշխատել, էշը կերար պոչից խոռվար, թանը անփչել խմել- իբրև գործ էնող մարդ է, հոգնել չունի, սանդ ծեծողին հուշար էնել- գործ էնողին խանգարել, տրակտորի պես աշխատել, գութանի պես աշխատել, երդիկ ցանողն էլ է մեռել- շատ աշխատողն էլ է մեռել:

Շիրակում մեր կատարած բանահավաքչական հարցումները վկայում են, որ աշխատանքային երգը ասելուց առաջ բանասացները որպես նախախոսք մեջբերում էին աշխատանքին առնչվող բանած-նային ասույթներ: Նշենք մի քանիսը՝ «Ունեցար թասիր, չես մնա քյասիր, Աշխատողը անոթի չի մնա, Մարդ բղի փեշակ ունենա և այլն»: Ասույթաբանության տիրույթում, մասնավորապես՝ օրինանքներում, աշխատանքին ուղղված խոսքերն ունեն լայն տարածում. Փեշակդ չթողնաս, Միշար դալար ձեռքեր ունենաս և այլն: Չաշխատող մարդուն էլ ասում են՝ թամբալ է, էդքան յեղև չունի, որ աշխատի կամ դու քու ձեռիդ բղի նայես, ուրիշին էյտած չէղնիս և այլն:

Աշխատավոր մարդուն բնութագրող մշակ բառը դարձվածքային մտածողության մեջ երբեմն բացասական իմաստով է դրսևորվում, օրինակ՝ դռան մշակը լինել կամ հո հորդ մշմկը չեմ: Շիրակում տարածված է մըշկություն կամ մըշկություն էնել բառամիավորները՝ որպես ոչ ցանկալի աշխատանքի բնութագրում, նաև մարդու աշխատանքը շահագործելու իմաստ:

Շիրակի ժողովրդական հեքիաթներում մշկություն-ը հաճախադեպ է, ինչպես օրինակ՝ «Չարզանդ թագավորի աղջիկը» հեքիաթը.

Կէղնի չէղնի՝ մե աղքատ մարդմ կէղնի: Էս մարդը էտոր-էտոր դուռը մշկութեն, յա իրողութեն էնելով, կնիկն էլ աղճութեն էնելով իրանց ու մեկուճար տղի՝ Ջուրապի օրական ապրուստը անճախ անճախ կհասուին: Ջուրապի հերը մշկութենի տեղը գընկնի բարձուի սելի տակ, գլխ-մլոխը կըփըթիսի, ամիսմ քաշելեն հ'ետև կմեռնի [2, 94]:

Մշակության երբեմն դիմել են նաև հայրենիքից հեռանալու և այլ տեղ աշխատանք չգտնելու պատճառով, որի վառ պատկերը երևակվում է նաև գեղարվեստական գործերում. մասնավորապես Բաֆֆու Ղարիբ մեցին վիպակում:

Մշակությունը ծանր գործընթաց էր, և մարդիկ հաճախ դիմում էին մշակության այլ արհեստ չունենալու պարագայում:

Գեղարվեստական ստեղծագործություններում ևս արհեստի տիրապետելը ևս առանձնանշվում է: Մեջբերենք Լեքսանդրապոլցի հեղինակ Հ. Շիրազի բանաստեղծություններից մեկը, որը կարելի է համարել նաև մայրական օրինանք.

*Երբ ես էլ մի ժիր պատանի դարձա,  
Մայրս ինձ ասաց՝ արհեստի գնա,  
Արհեստ սովորիր մի լինի նազուկ,  
Արհեստն է մարդուս ոսկե բիլազուկ:*

Պ. Բեդիրյանի Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարանում[1] ոսկի բիլազուկ դարձվածքն ունի արհեստ /իբրև հմտություն և ապրուստի միջոց/ իմաստը:

Ազգագրագետ Կ. Բազեյանը «Արհեստն ու արհեստավորը հայկական հեքիաթներում» հոդվածում ընդգծում է. «Հեքիաթներում հատկապես հաճախակի են հանդիպում հայ ժողովրդի տնտեսական զբաղմունքների մասին վկայությունները: Հիմնական տնտեսական զբաղմունքների՝ երկրագործության ու անասնապահության հետ զուգահեռ բազմաթիվ հիշատակություններ են պահպանվել օժանդակ տնտեսական զբաղմունքների՝ որսորդության, ձկնորսության, ինչպես նաև արհեստների ու արհեստավորների մասին, որոնք կարևոր տեղեկություններ են տալիս հայ արհեստավորի հատկությունների, հասարակական-տնտեսական հարաբերություններում արհեստի ու արհեստավորի տեղի ու դերի մասին»:

Շիրակի ժողովրդական երգերում հաճախ աշխատանքայինն ու սիրայինը համաձուլվում են, և դժվար է զատորոշել սահմանը.

*Օջիարն էրել եմ բակը,  
Դեմ տվել սելի ակը,  
Ով օր սիրածըս չտա՝  
Չվայլե թագ-պսակը:*

/ՀԱԻԱԲ FFX: 2835,06-2835,06/

Բերված տողերում արտացոլվում է գյուղական կենցաղը, ընտանիքի զբաղմունքը:

Նշված երգատեքստը բովանդակում է անեծքի բաղադրիչ՝ *չվայլեթագ-պսակը* արտահայտությամբ (որոշակի պայմանի չկատարման դեպքում): Նշենք, որ Շիրակում *վայելել* բայը քերականական տարբեր ձևերով մեծ կիրառություն ունի ցանկության բանաձևերում՝ օրինանք, անեծք, երդում, կենաց */Բարով վայելես, Չվայելես/*:

Բերված երգում անեծքը դրսևորվում է փոխանունություն ոճական հնարով: Ըստ Լ. Եզեկյանի՝ փոխանունությունը խոսքին պատկերավորություն հաղորդող ոճական հնարանք է, այլաբերության տեսակ, երբ բառը կամ բառակապակցությունը գործ է ածվում մեկ այլ բառի կամ բառակապակցության փոխարեն, որի հետ ունի տրամաբանական, պատճառահետևանքային կամ այլ կարգի իմաստային առնչություններ/թագ- պսակը պսակադրություն իմաստով/:

Ինչպես վերոնշյալ աշխատանքային երգում/Օչխարն էրել եմ բակը/, այնպես էլ *Խաց եմ թըխե բոյովըս* երգի սկզբնատողում պատկերվում են գյուղական սովորույթները և քնարական հերոսի զգացմունքները.

*Խաց եմ թըխե բոյովըս,  
Կուշտ չկերա փորովըս,  
Ես ինչ ասեմ իմ մորըս,  
Յար չգըտավ բոյովըս...*

*/ՀԱԻ ԲԱ, Համլետ Մովսիսյանի գրառումներից/*

Բերված աշխատանքային երգը ռիթմիկ է, հանգավորված: *Կուշտ փորով ուտել* դարձվածքը շարակարգի փոփոխությամբ է արտահայտվել, որը, ըստ էության, բնորոշում է երգասացի ազատ մոտեցումը դարձվածքի հանդեպ:

*Իմ մորըս* բառակապակցությունը քերականական առումով ունի շեղում՝ կրկնակի պատկանելության ցուցիչով, սակայն ժողովրդական մտածողությունը թույլ է տալիս ինչ-որ առումով ազատություն:

Հասարակարգի կացութաձևի փոփոխությամբ փոխվել է նաև աշխատանքային երգերի բովանդակային կողմը: Կոլեկտիվացման

տարիներին ձևավորվեց աշխատանքային երգի նոր տեսակ, որն արտահայտում էր հանրային կյանքի տրամադրությունը, ապրումը, հույզը: Տվյալ ժամանակաշրջանի լեզվամտածողության համար առաջ եկան նոր բառանվանումներ՝ *կոլխոզ, աշխօր*, որոնք արդեն արդի ժամանակաշրջանում համարվում են պատմաբառեր:

Ուշագրավ է, որ կոլեկտիվացման տարիներին հյուսված աշխատանքային երգերն ու խաղիկները ասվում էին *մենք*-ի անունից: Քնարական հերոսը խոսում է հանրույթի՝ կոլեկտիվի անունից:

Շիրակի աշխատանքային երգերից մեկում՝ *Աշխօր ունեմ* երգում, երգասացը շեշտում է նրա համար այնքան կարևոր աշխօրը.

ԱՇԽՕՐ ՈՒՆԵՄ

(կոլխոզական ժողովրդական երգ)

*Եկեք էս պարը խաղանք,  
Աշխօր ունեմ, աշխօր ունեմ, յար ջան,  
Եկեք պարենք ու խնդանք,  
Սրտերու մեջ քաղվոր ունեմ, յար ջան:*

Նշված հատվածում երգասացը *պար խաղալ* բայական հարադրությամբ սաստկացնում է ուրախության, հրճվանքի զգացումը:

*Թռեք թող ելնի թողը,  
Աշխօր ունեմ, աշխօր ունեմ, յար ջան,  
Էրկար ապրի կոլխոզը,  
Կոլխոզի մեջ հնձվոր ունեմ, յար ջան:*

Գովք կապողը Շիրակի աշխատանքային երգերում երբեմն նշում է սիրելիի՝ կոլխոզի մեջ ունեցած դերը, մի դեպքում՝ *սրտերու քաղվոր*, մյուս դեպքում՝ *հնձվոր*:

Հոմանիշային շարքի ձևավորումը նույն երգատեքստում քաղվոր-հնձվոր բառամիավորներով խոսքը դարձնում է պատկերավոր:

Վ. Սամվելյանը «Հայ ժողովրդական աշխատանքային երգը» հոդվածում շեշտում է աշխատանքը երգով, երգի միջոցով կատարելու կարևորությունը. «Աշխատանք կատարելիս մարդն իր ծայնի միջո-

ցով միշտ բացականչություններ է արձակել, որով համախմբել և մի-  
աձուլել է ողջ կոլեկտիվի ուժը գործի դժվար և ծանր ժամերին: Այդ  
բացականչությունները, ապրելով և անց-նելով դարեր, եկել և հասել  
են մեզ: Մենք շատ հաճախ լսում ենք գութաներգերի, քաղվորի եր-  
գերի, խաշնարածի և այլ աշխատանքային երգերի մեջ *հո հա, հեպ,  
հոպ, էյ, հեյ, դե, յա, յալա-լե* և նման բազմաթիվ կանչեր: Մարդու հա-  
մար երգը հանդիսացել է իր աշխատանքի անբաժան մասը: Երգի  
ռիթմիկ կառուցվածքով նա չափավորել և կազմակերպել է աշխա-  
տանքի ընթացքը»: Ահավասիկ՝ հետևյալ աշխատանքային երգը.

*Լուսը բացվավ՝ շուր վեր կացա,  
Գացի-տեսա՝ հարս քնուկ էր,  
Հարս քնուկ էր, քրտնուկ էր,  
Դլո-լո-լո, վայ, դլո-լո-լո:*

*Ըսի՝ էրթամ, կովեր կթեմ,  
Կովեր կթեմ, նախիր տանիմ,  
Նոր իմ հարսին քնիցն հանիմ,  
Դլո-լո-լո, վայ, դլո-լո-լո:*

*Ալուր մաղի, խմոր շաղի,  
խմոր շաղի, հաց թըխեցի,  
Գացի-տեսա՝ հարս քնուկ էր,  
Դլո-լո-լո, վայ, դլո-լո-լո:*

*/ՀԱԻ ԲԱ Համլետ Մովսիսյանի գրառումներից, Ասացող՝ Հովհան-  
նես Սահակյան, Հառիճ/*

Է. Խեմչյանը նշում է. «Երկրագործական մշակույթի արմատական  
փոփոխությունը՝ վարը գութանով ու չութով իրագործելը, ցանքի ու  
կալի գործընթացի հնագույն մեթոդները, ստացված բերքը սայլերով  
տեղափոխելը կենցաղային նոր պայմանների և տնտեսության կոլեկ-  
տիվացման ու մեխանիզացիայի հետևանքով իսպառ դադարել են  
գոյություն ունենալուց և դուրս են եկել կենցաղավարումից՝ իրենց հետ  
մոռացության գիրկը տանելով աշխատանքային երգերը»: Բանա-

գետն առանձնացնում է աշխատանքային երգերի մի քանի գործա-  
ռույթ: Միջաբերենք երկուսը՝ 1. Նախ ձայնարկություններն ու ռիթմիկ  
երգերը խթանել են ցանելու և տափանելու աշխատանքի անխափան  
ընթացքին.. 2. Ծիսական բնույթն ու հմայական գործառույթն է/մաս-  
նավոր զրույց է. Խեմչյանի հետ/:

19-րդ դարում Շիրակի մարզում հողը վարում էին գութանով: Հող  
վարելու գործընթացը դարեր ի վեր դիտարկվել է որպես ծիսական  
գործողություն:

Դաշտային աշխատանքների ընթացքում մեր կատարած հար-  
ցումները ցույց են տալիս, որ դաշտային գործողությունները այժմ բա-  
ցակայում են. տարեց բանասացները հիշում են միայն պատկերավոր  
արտահայտություններ. աղոտ հիշողություններ են պահպանվել՝ հա-  
մառոտ ձևակերպումներով:

Ընդգծենք, որ կանանց աշխատանքային երգերից մի քանիսը դեռ  
պահպանվում են, մասնավորապես խնոցի-հարոցի երգը, որն ընդ-  
լայնում է իր գործածության շրջանակը՝ երբեմն հանդես գալով Շի-  
րակի մանկախաղաց տեքստերում.

*խնոցի-հարոցի,  
Թանը ընծի,  
Կարագը քեզի:*

Խնոցի հարելը ուղեկցվել է հատուկ արարողությամբ, որին մաս-  
նակից են եղել նաև երեխաները:

Բանասաց Վանուշ Գալստյանը<sup>2</sup>, մեզ հետ ունեցած զրույցում նշեց.  
«Լսել եմ, որ մեծերն ասում էին *ծծում կարագ, խնոցի...*: Երբ ծաղիկը  
ընում էր, մերոնք էթում էին դաշտերից յոթը տեսակի ծաղիկ էին քա-  
ղում, բերում էին, լցնում խնոցու մեջ: Երբ գարունը բացվում էր, ծա-  
ղիկները օրհնություն էին տալիս. խնոցին միշտ լիքը կըլնի...Մեծերն  
ասում էին. *Ճժեր տըսնամ ո՞րդ խնոցու համար ծաղիկ կբերի...*»:

<sup>2</sup> Բանասաց Վանուշ Գալստյան, 38 տարեկան, ծնվել է Զովունի գյուղում:  
Կրթությունը՝ միջնակարգ: Նախնիները Խոյից են:

**ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.** Այսպիսով, աշխատանքային երգը, ունենալով քնարական բանահյուսության բաղադրիչներ, կենցաղավարել է Շիրակում XIX-XX-րդ դարերում: Այդ են վկայում բանահյուսական արխիվային նյութերը: Որոշ աշխատանքային երգեր դուրս են եկել կեն- ցաղավարումից, որը, ինչպես ընդգծեցինք, բացատրվում է տվյալ դարաշրջանի արտադրական հարաբերությունների փոփոխություններով ու առաջընթացով: Աշխատանքային երգի կատարումը միջավայրային փոփոխություն է կրել. Շիրակի մարզում ցայսօր էլ համերգ- ների, հարսանիքների ժամանակ հնչում են աշխատանքային երգեր, որոնք առնչվում են մեր կյանքի վաղ փուլերի հետ:

Արդի բանահավաքչական աշխատանքները ցույց են տվել, որ աշխատանքային երգերը՝ որպես աշխատանքին ուղեկցող կարևոր գործոն, գործածությունից դուրս են եկել, և հավաքվող նյութերը հիշողությունների վերապատումներ են:

Ավելին, աշխատանքային երգերի կիրառման ձևերը մենք քաղում ենք արխիվային նյութից: Անցյալ աշխատանքային երգերի դիտարկումը մեզ բերում է այն համոզման, որ աշխատանքային երգերը իրենց նախնական կիրառությամբ եղել են ծիսական: Այսինքն, այդ աշխատանքային գործընթացը դիտարկվել է որպես ծես, արարողակարգ /խնոցի հարելը, հող վարելը/:

Քանի որ աշխատանքի յուրաքանչյուր տարատեսակ ունեցել է իրեն բնորոշ երգային դրսևորումներ, մանկախնամ երգերը նույնպես մենք դիտարկել ենք որպես աշխատանքային գործընթացի մաս: Երբ խորանում ենք մոր կատարած գործողության մեջ, գալիս ենք այն հետևության, որ մայրը աշխատանք է կատարում. երգը ուղեկցում է նրա աշխատանքին:

## Գ ր ա կ ա ն ու թ յ ու ն

1. Բեդիրյան Պ. *Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան*: Երևանի պետական համալսարանի հրատ.: Երևան: 2011: 1408 էջ:

2. Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, կազմ.՝ Մ. Մկրտչյան, հ.4, ՀՍՍՀ ԳԱ. հնագիտ. և ազգ. ինս-տ. Երևան: ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.: 1963: 551 էջ:

3. Հայ շինականի աշխատանքային երգերը: Կազմեց և խմբագրեց Ա. Ղանալանյանը: Պետական հրատ.: Երևան: 1937: 265 էջ:

4. Հարությունյան Ս. *Բանագիտական ակնարկներ*: ՀՀ ԳԱԱ Գիտություն հրատ.: Երևան: 2010: 262 էջ:

5. Սամվելյան Վ. *Հայ ժողովրդական աշխատանքային երգը*, Պատմա-բանասիրական հանդես: Երևան:1960: Հ.1: էջ 49-69:

## References

1. Bediryan P. *An extensive explanatory dictionary of Armenian phrases* [Hayeren dardzvatsk'neri yndardzak bats'atrankan barraran]. Press of Yerevan State University. Yerevan: 2011. (in Armenian).

2. Armenian folk tales [Hay zhoghovrdakan hekiatner]. Compiled by: M. Mkrtchyan. No. 4, USSR State Government. archaeologist and nation. ins-t. Yerevan. HSSR GA ed.. 1963. 551 p.. (in Armenian).

3. Armenian builder's work songs [Hay shinakani ashkhatankayin yergery]. Compiled and edited by A. Ghanalanyan. State ed.. Yerevan. 1937. 265 p.. (in Armenian)

4. Harutyunyan S. *Folkloristic essays* [Banagitakan aknarkner]. RA NAS Science ed.. Yerevan. 2010. 262 p.. (in Armenian).

5. Samvelyan V. *Armenian folk work song* [Hay zhoghovrdakan ashkhatankayin yergy]. Historical and Philosophical Journal. Yerevan. 1960. V.1, p. 49-69. (in Armenian).

## Տեղեկություններ հեղինակների մասին

### Հասմիկ Համլետի Մատիկյան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն,  
Շիրակի պետական համալսարան  
Հայաստանի Հանրապետություն  
էլ. հասցե՝ [hasvrej@mail.ru](mailto:hasvrej@mail.ru), **Orcid**: 0000-0003-0032-5123

### Շուշան Արթուրի Նիկողոսյան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն  
Հայաստանի Հանրապետություն  
E-mail:[shushaniknikoghossyan64@gmail.com](mailto:shushaniknikoghossyan64@gmail.com), **Orcid**: 0009-0008-3950-7681

### **Information about the authors**

#### **Hasmik Hamlet Matikyan**

Shirak Center for Armenological Studies NAS RA

Shirak State University

Republik of Armenia

E-mail: [hasvrej@mail.ru](mailto:hasvrej@mail.ru). **Orcid:** 0000-0003-0032-5123

#### **Shushan Artur Nikoghosyan**

Shirak Center for Armenological Studies NAS RA

Republik of Armenia

E-mail: [shushaniknikoghosyan64@gmail.com](mailto:shushaniknikoghosyan64@gmail.com), **Orcid:** 0009-0008-3950-7681

### **Информация об авторах**

#### **Асмик Гамлетовна Матикян**

Ширакский центр арменоведческих исследований НАН РА

Ширакский государственный университет

Республика Армения

E-mail: [hasvrej@mail.ru](mailto:hasvrej@mail.ru). **Orcid:** 0000-0003-0032-5123

#### **Шушан Артуровна Никогосян**

Ширакский центр арменоведческих исследований НАН РА

Республика Армения

E-mail: [shushaniknikoghosyan64@gmail.com](mailto:shushaniknikoghosyan64@gmail.com), **Orcid:** 0009-0008-3950-7681

## **ՕՐՀՆԱՆՔ-ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔՆԵՐԸ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐՈՒՄ (ՀԱՅՐԵՆՆԵՐ, ԱՆՏՈՒՆԻՆԵՐ ԵՎ ԽԱՂԻԿՆԵՐ)**

### **Լուսինե Ղռեջյան**

**ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ,  
Գավառի պետական համալսարան, Հայաստան**

### **Ամփոփում**

Նախաբան. Հմայական բանահյուսությունը մեծ տեղ է գրավում մասնավորապես հին ժողովուրդների վաղնջական հավատալիքների, կրոնական պատկերացումների, աշխարհընկալումների հետազոտման բնագավառում և պատմամշակութային կարևոր արժեք ունի նրանց նախնադարյան մտածողության, բանաստեղծական ընկալումների բացահայտման և լուսաբանման տեսանկյունից: Մեթոդներ և նյութեր. Բերված փաստերը հիմնավորելու և ճշգրիտ եզրահանգումներ կատարելու նպատակով հոդվածում պատմահամեմատական, տիպաբանական, ինչպես նաև համադրական մեթոդներով ուսումնասիրվում են հայկական ժողովրդական երգերի (հայրեններ, անտունիներ, խաղիկներ) և օրհնանք-բարեմաղթանքների բազմաբնույթ առնչությունները: Վերլուծություն. Օրհնանք-բարեմաղթանքները՝ իբրև հմայական - կիրառական բանահյուսության նախնական տեսակներ, տարածված են եղել աշխարհի բոլոր ժողովուրդների կենցաղում և ցայսօր էլ իրենց ուրույն տեղն ունեն ժողովրդի կյանքի տարբեր բնագավառներում՝ սկսած առօրյա կենցաղային-խոսակցական «Արևդ ապրի», «Ջիվան ումբր ու արևդ երկարի» և այլն, մինչև ծիսակենցաղային որոշակի միջավայր: Հմայական այս բանաձևերում շեշտվում են նյութական, մարմնական, հոգեկան կամ բարոյական վիճակի ապահովությունը և օրհնվող անձին ամեն տեսակ չարից, փորձանքից ազատելու, պահպանելու ցանկությունները: Որպես ցանկության հմայական խոսքեր՝ օրհնանք-բարեմաղթանքները օժտված են հմայա-